

Οι επαναστάσεις πριν την Επανάσταση

Λεωνίδας Καλλιβεράκης

Ιστορικός στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

Όπως στον ξεσηκωμό του Μοριά πρωτοστάτησαν οι Μανιάτες και στην Ήπειρο κινήθηκαν οι Σουλιώτες, επίκεντρο των επαναστατικών γεγονότων στην Κρήτη υπήρξαν τα Σφακιά.

Η επαρχία των Σφακίων καταλαμβάνει μια επιφάνεια 470 τετραγωνικών χιλιομέτρων, στη νότια πλευρά της δυτικής Κρήτης, και η γεωμορφολογία της δημιουργεί αυθόρμητα την αίσθηση ενός φυσικού οχυρού, με μοναδικό άξονα πρόσβασης τον δύσβατο δρόμο που έρχεται από τον Αποκόρωνα, μέσω του φαραγγιού του Κατρέ. Τέσσερα μικρά οροπέδια (Ασχύφου, Ανώπολης, Νίμπρου και Καλλικράτη) αποτελούν τις μόνες πινελιές ηπιότητας στο κακοτράχαλο τοπίο που διασχίζουν αλληπάλληλα βαθιά φαράγγια, από τις απόκρημνες κορυφές των Λευκών Ορέων (Μαδάρες, 2.452 μέτρα) ως τις βραχώδεις ακτές του Λιθουκού Πελάγους. Οι Σφακιανοί είχαν κάνει αισθητή την ιδιαιτερότητά τους ήδη από τα χρόνια της Βενετοκρατίας. «Μ' ένα μεγάλο μαχαίρι μπροστά και τη σπάθα κατά την ελληνική συνήθεια πηγαίνουν πάντοτε με το τόξο στον ώμο και στο πλευρό έχουν μια φαρέτρα γεμάτη βέλη, που τα τρυφεύουν εξαιρετικά, ενώ πολλοί επίσης είναι εξαιρετικοί αρκοδουζιέροι, και η σπουδαιότερη απασχόλησή τους είναι η δασκή προβάτων και αιγών», σημειώνει ο Jacopo Foscarini στα 1575. «Και μια ντουφέκα γαργερή δαστούσιν εις τη χέρα, στη μέση ένα μπίστολο και μια σουρομαχαίρα», αναφέρει ο άγνωστος ποιητής δύο σχεδόν αιώνες αργότερα, μαρτυρώντας τον εκσυγχρονισμό του οπλισμού τους. Η συμμετοχή τους σε αρκετές από τις εξεγέρσεις του νησιού, οι επιδρομές που πραγματοποιούσαν από καιρό σε καιρό στις γειτονικές πεδινές επαρχίες εις βάρος των «κατωμεριτών», αλλά και οι αιματηρές βεντέτες που ξεσπούσαν ανάμεσα στα διάφορα σόγια, προκαλούσαν συχνά την επέμβαση των βενετικών και στη συνέχεια των τουρκικών αρχών. Τα βουνά τους είχαν τότε απέραντα δάση από κυπαρίσσια, πρίνους και άλλα δένδρα, που χρησιμοποιούνταν στην ξυλοναυπηγική, και έτσι ο ορεσίβιος αυτός πληθυσμός των ένοπλων κτηνοτρόφων, που διαχειριζόταν στους παράλιους οικισμούς των νο-

τίων ακτών της επαρχίας του, είχε στραφεί από νωρίς και προς τη θάλασσα, αρχικά με την υλοτομία και τη ναυπήγηση και στη συνέχεια με δραστηριότητες στις οποίες τα όρια μεταξύ της εμπορικής ναυτιλίας και της πειρατείας ήταν κάποτε δυσδιάκριτα, με επίκεντρο τον όρμο του Λουτρού. Επί Οθωμανών υπάγονταν σε βακουφικό καθεστώς, δηλαδή τα φορολογικά έσοδα της επαρχίας τους πήγαιναν στο ταμείο των ιερών πόλεων του Ισλάμ, γεγονός που σημαίνει πρακτικά μια εννοϊκότερη μεταχείριση σε ό,τι αφορά το ύψος και τον τρόπο συγκέντρωσης των δασυμάτων.

Στα χρόνια των Ορλωφικών, σημαντικότερη φυσιολογία των Σφακίων αναδεικνύεται ο Ιωάννης Βλάχος. Εύπορος πλοιοκτήτης τεσσάρων τρικάταρτων καραβιών, εγγράμματος, γεγονός στο οποίο οφείλεται η προσωνυμία **Δασκαλογιάννης**, ήταν **κετχουντάς** της περιφέρειας μαζί με τον αδελφό του, δηλαδή εκπροσωπούσε τα Σφακιά ενώπιον των οθωμανικών αρχών. Χάρη στις επαφές του με τον Εμμανουήλ Μπενάκη στη Μάνη και πιθανότατα με τον Παπαζώλη και τον Θεόδωρο Ορλώφ, μνηθθηκε στα σχέδια της Μεγάλης Αικατερίνης ήδη από το 1769 και αμέσως άρχισε να προπαρασκευάζει τους Σφακιανούς, προκειμένου να συμμετάσχουν στις επικείμενες εξελίξεις, παρά τις αντιρροήσεις αρκετών συμπατριωτών του.

Η εξέγερση ξεκίνησε το Πάσχα του 1770, όταν οι Σφακιανοί αρνήθηκαν την καταβολή του κεφαλικού φόρου και πραγματοποίησαν επιδρομές στις γειτονικές πεδινές επαρχίες, αλλά σύντομα οι Οθωμανοί εξεστράτευσαν κατά των Σφακίων ορμώμενοι από τον Αποκόρωνα, ενώ ο στόλος τους απέκλεισε τη νότια ακτή, στο Λουτρό και τον Μπροσγιαλό, έχοντας εντολή από την Κωνσταντινούπολη «να προδούν εις την σφαγήν και τον αφανισμόν των στασιαστών διά του καθαρού ξίφους του Ιερού Νόμου». Αν και οι πρώτες συγκρούσεις στις περιοχές της Κράτης και του Κατρέ έληξαν υπέρ των εξεγερμένων, αναγκάστηκαν να οπισθοχωρήσουν προ της αριθμητικής υπεροχής του εχθρού, ο οποίος κατελάμβανε το ένα μετά το άλλο τα χωριά της επαρχίας, και τελικά στα τέλη της άνοιξης εισήλθε στη Χώρα Σφακίων και την Ανώπολη. Ο σκληρός πυρήνας των εξεγερμένων αποσύρθηκε στα ορεινά, όπου συνέχισε να αντιστέκεται για ένα διάστημα, αλλά προ της συστηματικής πυρπόλησης των οικισμών, της λεηλασίας των περιουσιών και της αιχμαλωσίας μεγάλου

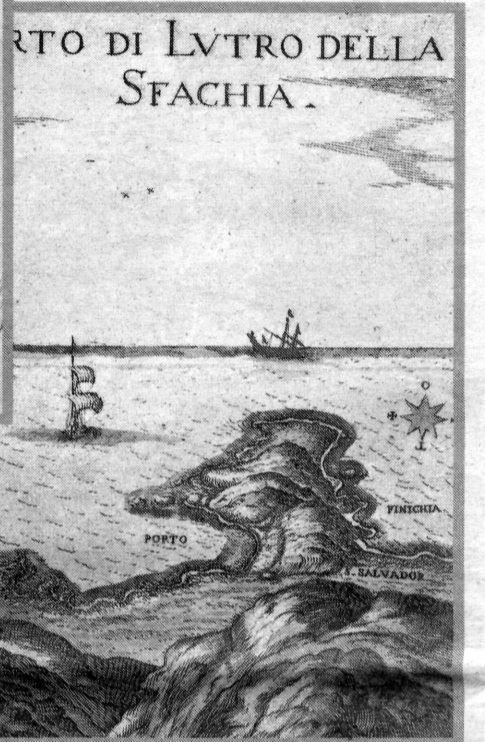

Η **μαχαίρα** και η πιστόλα με μηχανισμό πυριτόλιθου που βρίσκονται στο Μουσείο Μπενάκη και αποδίδονται στον Δασκαλογιάννη

Το λιμάνι του Λουτρού σε χαλκογραφία του Βενετού χαρτογράφου Marco Boschini (1651)

Η **στερεότυπη** απεικόνιση του Δασκαλογιάννη, όπως αποκρυσταλλώθηκε από τον Στέφανο Ξανθουδίδη στην *Επίτομο Ιστορία της Κρήτης* (1909).

αριθμού κατοίκων, συμπεριλαμβανομένων και μελών της οικογένειάς του, ο Δασκαλογιάννης αποφάσισε τελικώς να παραδοθεί. Οι τελευταίοι εναπομείναντες επαναστάτες συνθηκολόγησαν την επόμενη άνοιξη, ενώ ο Δασκαλογιάννης μεταφέρθηκε στο Κάστρο (Ηράκλειο), όπου εκτελέστηκε δι' εκδοράς, πιθανότατα στις 17 Ιουνίου του 1771.

★★★

Στη μέση στέκ' ο Δάσκαλος ζωσμένος το σπαθί του, κι εφόρειε το μπουρνούζο του κι έλαμπεν το κορμί του

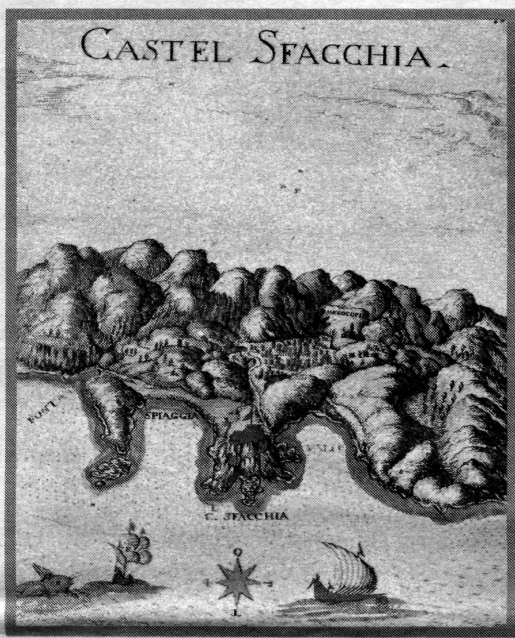
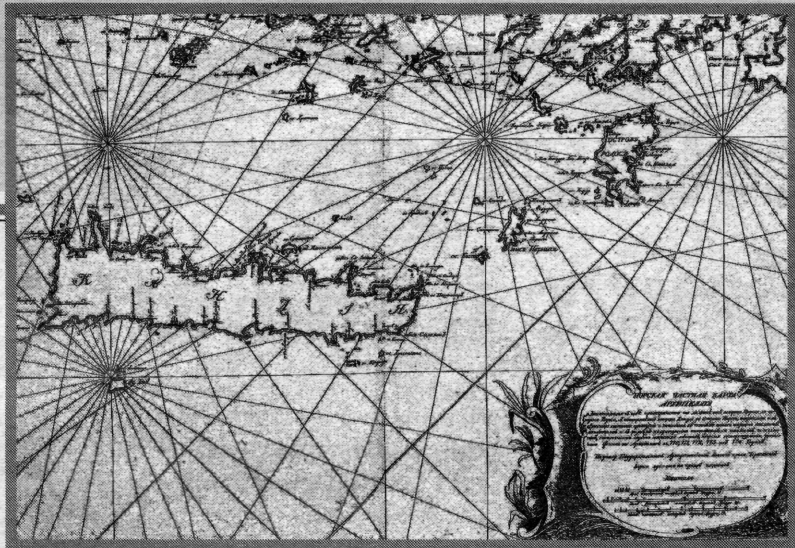
χειρός του κτηνοτρόφου Αναγνώστη Σήφη Παπα-Σκορδύλη (1786). Αποσπάσματα του ποιήματος είχαν δει το φως της δημοσιότητας μετά τα μέσα του 19ου αιώνα, αλλά στο σύνολό του δημοσιεύθηκε από τον Γάλλο ελληνιστή Εμίλ Λεγκράν το 1879 και στη συνέχεια από τον Εμμανουήλ Βαρδίδη το 1888 και τον Παύλο Φαφουντάκη το 1889, σε ελαφρώς διαφορετικές παραλλαγές. Εδώ παρα-

θέτουμε μερικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα από το ελάχιστο γνωστό εκτός Κρήτης, αλλά πολύ σημαντικό αυτό έργο:

«Δε δίδω 'γώ δασύματα, δε δίδω 'γώ χαράτζια, κι ας μας επέψ' ο βασιλείας χιλιάδες μπαίραμα· ας μας επέψ' ο βασιλείας ασκέρια και πασάδες, μά 'χουσιν άντρες τα Σφακιά κι άξιους πολεμιστάδες [...] Και με τσοι πρώτους του Μωρηά έχομε συμφωνίες, τσοι Τούρκους να τσοι διώξωμε να υπάσι τη Χιντίες. Με τη Βλαχιάς τον Πρίτζιπα έχομε μιλημένα, Τούρκο να μην αφήσωμεν στον ντόπο μας κινάνα· κι ο Μόσκοβος ογλήγορα καράδια θε να πέψη, τσοι δουλωμένους τσοι Ρωμηούς, με μιάς να ξεμιστέψη [...]». Ετότες κι ο Πρωτόπαππας κουνεί την κεφαλή του, συλλογιασμένος βρισκείται, πολλά θωρ' η ψυχή του. «Δάσκαλε Γιάννη, λέει του, έλα στο λούισμό σου, ούλης τη Κρήτης το λαό θα πάρης στο λαιμό σου· και θε να βάλης τα Σφακιά, εκεί που δε

Τα Ορλωφικά
στην Κρήτη
(1770)

Η Επανάσταση και το τραγούδι

Ναυτικός χάρτης της Κρήτης από τη ρωσική χαρτογραφική αποστολή (1768-1774). Λεύκωμα της έκθεσης: "Ρωσικοί χάρτες του Ελληνικού Αρχιπελάγους 18ος αιώνας", έκδοση της ελληνικής πρεσβείας Μόσχας, 1996

Η Χώρα Σφακίων σε χαλκογραφία του Βενετού χαρτογράφου Marco Boschini (1651)

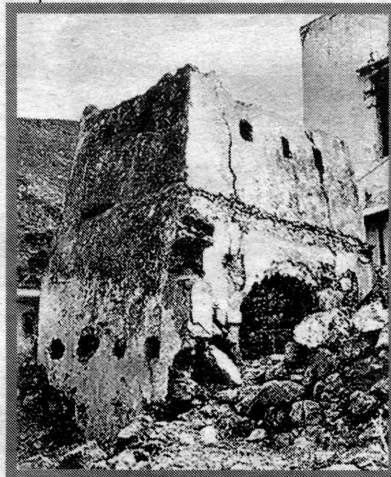
Εξεγέρσεις και απελευθερωτικοί οραματισμοί πριν από τη μεγάλη ελληνική Επανάσταση του '21

Επιμέλεια: Βασίλης Παναγιωτόπουλος

που η γη κι ο κόσμος έτρεμεν από τα μοιρολόγια. Η μια 'κλαιγεν τον άντρα τση κι η άλλη τον υγιόν τση, άλλη τον αφεντάκη τση κι άλλη τον αδερφόν τση. Το Μεσοχώρι, καίουσι, το Θόλος σε μιάν ώρα, Γεωργίτση και το Μπρος Γιαλό, τω Σφακιανώ τη Χώρα, τσοι μαγατζέδες κάψανε, καίσι και τ' αργαστήρια απού πηγαίνασιν οι νειοί κι επαίζαν τα παιγνίδια· κι απ' ης τα κατακάψασι χαλούν τα μοναστήρια, κι απάνω στην Ανώπολιν εστέξα τα τσαντήρια. [...] Στον Πόρον ήτ' ο Δάσκαλος, γράφει να μαζωχτούσι, κι όσο το γληγορήτερο στα Κρούσια να 'δρεθούσι. [...] Εκεί πρεμαζωχτήκασι μα Σφακιανοί 'σαν μόνο, ωσά στραθιώτες άγγελιοι εις του Θεού το θρόνο. Στη μέση στέκ' ο Δάσκαλος ζωσμένος το σπαθί του, κι εφόρει το μπουρνούζο του κι έλαμπεν το κορμί του· λέει "Μας έγραψ' ο Πασάς, να υπά να τον ιδούμε, τ' άρματα να του δώσουμε και φίλοι να γενούμε, κι εγώ θα πάω μοναχός να τον προϋπαντήσω, κι ανέ μ' αφήση ζωντανόν, οπίσω θα γυρίσω" [...]. Ετότες τ' αποκριθήκε και ο Μπουνατογιάννης, "Δάσκαλ' ινάνιε τα μιλείς κι αυτά π' αναθιδάνης; Ανέ κατέδης στου Πασά να τόνε προσκυνήσης, εγώ δε το πιστεύω πλειό πως θα ξαναγυρίσης. Εμείς εσηκωθήκαμε Τούρκους να πολεμούμε, κι όι να προσκυνήσωμε, να πά να σκλαβωθούμε" [...]. Και λέει κι ο Μανούσασκας με τον Πατερογιώργη "Ούλοι θα

Κι οι Τούρκοι στην Ανώπολι τα παίξαν τα παιγνίδια κάτω στο Φραγγοκάστέλλο τα 'στέξαν τα τσαντήρια· ούλα τα σπίθια καίουσι, τ' αμπέλια ξερριζώνου, και κόβουσι και τις μουριές, τσ' ελής τση ξεπατώνου [...]. Κλαίσι τα Σφακιανά χωριά μαζί κι ο Αϊ-Γιάννης, κλαίει κι ο πρώτος των Σφακιώ, ο Δάσκαλος ο Γιάννης· κλαίει πως εσκλαβώθησαν οι δυό του θυγατέρες, πολύ κακόν ενίνικεν εκείνες δια τση μέρες! [...] Μά' γραψε πάλιν ο Πασάς εις το Δασκαλογιάννη, λόγια πολύ λυπητερά με πράσινο μελάνι. "Δάσκαλε Γιάννη τω Σφακιώ, έλα να μ' ανταμώσης, και τα πουλιά π' αγρίγιεψες πάσκισε να μερώσης [...]. Πού είν' ο Μπέης του Μωρηά κι ο Μπέης 'που τη Μάνη, απού σας εγελάσανε αυτοίν' οι Μοσκοβάνοι; Ο Βλάχος είνε στη Βλαχιά, την έπαθ' ο Μανιάτης, και η Ρουσοσία κάθεται στα μέρη τα δικά της [...]. Σαν έρθης να μιλήσωμε κι επά ν' ανταμωθούμε, ούλα θε να συμπαθηστού κι φίλοι θα γενούμε". [...] Παν του Δασκάλου τη γραφή πιάνει και τη διαβάζει, τ' αμμάθια του δακρυζούσι και βαρειαναστενάζει. "Εγώ θα πάω στου Πασά μαγάρι να με πνίξη, μη σιοξεδγάλη τα Σφακιά κι ούλα να τ' αφανίση". [...] Μα βουρκοωμένος προπατεί και πάει ν' αλαργάρη, μέσα η καρδιά του σκλιδωσε κι ας ήτον παλληκάρι. Κι όντεν επέραν στο χωριό, τ' αμμάθια τα ' εδακρύζα, απώβλεπε τα σπίθια του ακόμη κι εκαπνίζα [...]. Στο Κάστρο τον επέμψασι το Δάσκαλον το Γιάννη, να τον υπάν εις του Πασά επάνω στο ντιβάνι [...]. "Καλώς τονε το Δάσκαλο, τον πρώτο των κρουσάρω, απού μου 'μήνα κι ελεγε 'τση χώρες σου θα πάρω'. [...] Γλήγορα πάρετέ τονε να φύγ' από μπροστά μου, να τον ιδώ δίχως πετόι να δροοιστ' η καρδιά μου". Το Δάσκαλον εγδάρασιν κι άλλους πολλούς επνίξα, και τσ' άλλους τσ' αποδέλοιπους στη φυλακή τσ' ερρίξα».

Ερειπωμένο κτίσμα στη Χώρα Σφακίων (Δ. Βασιλειάδης, Το Κρητικό Σπίτι, β' έκδοση, Αθήνα 1983, σ. 248)

χωρούσι, ούλ' οι πασάδες κι η Τουρκιά επά θα μαζωχτούσι, κι ώστε ναρθούν τα κάτεργα κι' ο Μόσκοβος να φτάξη, δε θα 'χη σπίτι Σφακιανός εις τα Σφακιά να κάτση" [...]. Μ' άρθασι πάλι γράμματα εις του Δασκαλογιάννη, πως εσηκώθη η Βλαχιά κι η Ρούμελη κι η Μάνη, πως στο Μωργιά Μοσκοβίκες αρμάδες τριγυρίζου, και στη στεριά σιμώνουσι, τα κάστρα φοβερίζου [...]. Στη πρώτες μέρες τα ' Απριλιού, ένα κολατσιδάκι, οι Σφακιανοί σηκώνουσι στην Κάρη τση τσαντζάκι, μονομερίς σηκώνουνται, στα Κατωμέρια μπαίνου, τη συνουλή του βασιλεία δεν στέκου ν' ανημένου, τσοι Τούρκους διαγουμίζουσι, στα Κάστρα κουβαλιούνται, κι όσοι 'πομείναν στα χωργιά εις τα κονιάκια κλειούνται [...]. Πορίζουσ' απού τα Χανιά σαράντα μπαϊράκια, να υπάσι να τα κάψουσι του Γιάννη τα κονάκια· Επρεμαζώχτηκ' η Τουρκιά στου Μπαμπαλή το Χάνι,

πάνω στην Κράπ' οι Σφακιανοί με το Δασκαλογιάννη· Και τα καράδια στο Λουτρό από 'ξω σολατζάρου, να δηγ τση Κρήτης η Τουρκιά κι αυτά να ξεμπαρκάρου [...]. Μαυρίζουσι τα ληόφντα και ούλα τα χωράφια, από το πλήθος τση Τουρκιάς κι από τα μπαϊράκια. [...] Και κάνουν πρώτο πόλεμον εις το Σελί τση Κράπης, πέφτουσι Τούρκοι αρίφνητοι κι ο μέγας Τζιτζιζάρης, Πέφτου κι δέκα Σφακιανοί, πολλοί κι ελαβωθήκα, εις τα Σωμάρια βγήκασι κι ετοποθετηθήκα. Ξαναρχινού τον πόλεμο κι οι Τούρκοι είνε 'πο κάτω, κι εσοκωθήκαν εκατό εις του Κατρέ τον πάτο [...]. Μα η Τουρκιά ήτονε πολλή, αμέτρητες χιλιάδες, ασκέρια ντόπια ξενικά, γιανιτζαροι, πασάδες. [...] Σάββατο μέρα φτάξασιν εις τω Σφακιώ τη χώρα,

Κλαίσι τα Σφακιανά χωριά μαζί κι ο Αϊ-Γιάννης, κλαίει κι ο πρώτος των Σφακιώ, ο Δάσκαλος ο Γιάννης·

φουργιαρέψωμε εις τα θουνά, στα όρη, νάν' τα φαράγγια, τα θουνά κι οι νταύκοι κατοικιά μας, παρά να τα σκλαβώσωμε σήμερα τα παιδιά μας. Μαζί να μας θερίσουσιν η πείνα και το χιόνι, γη το μαχαιρί των Τουρκών, οι μπάλες, το κανόνι". [...]

Επιλογή βιβλιογραφίας

- Γρηγόριος Παπαδοπετράκης, *Ιστορία των Σφακίων*, Αθήνα 1888.
- Εμμανουήλ Βαρδίδης, *Κρητικά Ρίμα - Τα τραγούδια Δασκαλογιάννη και Αληδάκη*, Αθήνα 1888.
- Παύλος Φαφουτάκης, *Συλλογή Ηρωικών Κρητικών Ασμάτων εις την δημόδη γλώσσαν*, Αθήνα 1889, ανατύπωση Καραβίας, Αθήνα 1994.
- Βασίλειος Λαούρδας, «Η επανάσταση των Σφακιανών και ο Δασκαλογιάννης, κατά τα έγγραφα του Τουρκικού Αρχείου Ηρακλείου», *Κρητικά Χρονικά* 11947, σ. 275-290.
- Βασίλειος Λαούρδας, *Μπαρμπα Παντζελιού - Το τραγούδι του Δασκαλογιάννη*, Ηράκλειο 1947.
- Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 4ος, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 405-408.
- Πάρις Στ. Κελαϊδής, *Η επανάσταση του Δασκαλογιάννη (Κρήτη 1770)*, Αθήνα 1978 (με ανατύπωση του τραγουδιού από την έκδοση του 1888).
- Θεοχάρης Δετοράκης, *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο 1990.

δι του Δασκαλογιάννη

ΑΥΡΙΟ

Το επαναστατικό κίνημα του Λάμπρου Κατσώνη